екенлигин сүүретлеп береди. Фильм тәсиршеңлиги де усында. «Әжинияз» көркем публицистикалық фильминде шайыр образы тарийхый мағлыўматлар менен публицистикалық сүүретлеўлер арқалы ашып берилгенде Әжинияз халқымыздың миллий мақтанышы екенин фильм дәлиллеп береди. Ақыры көркем публицистикалық фильм –бул тарийхый ҳүжжет ўазыйпасын да атқарады.

Қарақалпақ кинематографиясының жаңа тенденцияларға қарай бағдар алыўы ушын усыныс ҳәм пикирлеримизди билдирип өтпекшимиз.

Қарақалпақ киносының тарийхын үйреniўимиз керек. Оның тарийхын жаратыў зәрүрлиги бар.

Миллий киномыздың жаңа үлгилери туўралы илимий көзқарастан сын пикирлер билдирилиў дәўир талабы. Бунда қарақалпақ кино сыншыларын жетилистириў керек.

«Көргени күлгени» типиндеги фильмлер мәмлекетлик буйрытпа тийкарында шығарылыўына жол қойылса, Қарақалпақ кинематографиясында жаңа тенденциялар күтилгениндей нәтийже бере алмаўы мүмкин.

Кино тараўы дөретиўшилериниң искерлигине айтылған сын пикирлер келешекте сапалы фильмлер жаратылыўы ушын хызмет етеди. Кино көркем өнериндеги жана тенденциялар қәнигелердиң илимий пикирлеринен саға алады деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Тешабаев Ж., Абул-касымова Х., Мирзамухаммедова М. Кино Узбекистана Т. 1985.
2. Кино: энциклопедический словарь. Гл. ред. С.И.Юткевич. – М.: Сов.энциклопедия, 1986. – С. 129.
3. Хайдеггер М. Время картины мира (1938, 1950) // Хайдеггер М. Исток художественного творения. Избранные работы разных лет. М.: Академический проект, 2008. – С. 274.
4. Х.Муҳамедалиев. “Сценарийнавислик маҳорати”.–Тошкент. “Мусиқа”. 2009г.
5. Иззат Султон. Адабиёт назарияси.-Т.,Ўқитувчи. 2005 й.
6. Ш.Нусратова. “Бадиий асар тахлили”, ўқув қулланма. –Т.: “Fan ziyosi” нашриёти. 2023. 180 в
7. “Қарақалпақфильм” архив материаллари.

РЕЗЮМЕ. Мақолада миллий кино санъатидаги янги тенденциялар ўзбек ва қорақалпоқ фильмлари мисолида ўрганилиб, таҳлил қилинади. Миллий кино санъатимиз ривожин янги босқичга кўтариш йўналишида илмий қарашларга асосланиб фикр ва таклифлар берилади.

РЕЗЮМЕ. В статье исследуются и анализируются новые тенденции в национальном кинематографе на примере узбекских и каракалпакских фильмов. Приводятся мнения и предложения, основанные на научных взглядах, о том, как поднять развитие нашего национального кинематографа на новый уровень.

SUMMARY. The article examines and analyzes new trends in national cinematography using Uzbek and Karakalpak films as an example. Opinions and proposals based on scientific views are given on how to raise the development of our national cinematography to a new level.

QARAQALPAQ EKRAN KÓRKEM ÓNERINDE BIRGE ISLESIWDIŃ ÓZINE TÁN USÍLLARÍ
(Ústirtke jol kórkem filmi mısalında)

Tilepov Quatbay Nukusbayevich – *assistent oqıtıwshısı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádenıyat ınstıtutı Nókıs fılıalı

Tayanch so‘zlar: film syujeti, musiqali bezak, kolorit, efizod, syujet liniya, ovoz, shovqin.

Ключевые слова: сюжет фильма, музыкальное оформление, колорит, эпизод, сюжетная линия, звук, шум.

Key words: film plot, musical decoration, color, episode, plot line, sound, noise.

Hár bir millettiń ózine tán uzaq jıllıq tárıyxı bar. Mine usı tarıyx shárt-sharayatlar sol xalıqtıń turmıs tarizi áyne usı milletke tán ózgesheliklerdi payda etedi. Ázelden hár bir millet ózine baylanıslı qandayda bir sıpatlar menen belgilenedi. Qaraqalpaqlar basqa milletlerden parıqlı ráwishte óziniń úrp-ádetlerine sadıqlıq, awızbirshilik, miymandoslıq jánede millet baylıqların asırap abaylawǵa umtılıw kózge taslanadı.

Statistik maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda búgingi kúnde Ózbekstan Respublikası aymaǵında 130 dan aslam millet wákilleri jasap kelmekte. Olar Ózbekstannıń haqıyqıy puxaraları sıpatında pútkil Ózbekstan xalqı menen bir tán bir jan bolıp respublikanıń gúllep jasnawı ushın shın kewilden miynet etpekte. Qaraqalpaqstan Respublikasıda usı millet hám elatlar wákilleri menen tınısh tatıw ómir keshirip, birlesip watan keleshegi ushın hár bir taraw pidayıları ayanbay háreket etip atır. Usınday óz miyneti nátiyjesinde ósip kiyatırǵan jas awlad tárbiyasında tiykarǵı orın iyeleytuǵın tarawlardın biri kino dóretiwshiler bolıp esaplanadı.

“Qaraqalpaqfilm” mámleketlik unitar karxanası búgingi rawajlanıw dáwirine shekem birqansha 15 ten aslam kórkem filmler, 500 den aslam húJjetli filmler sonday-aq, balalar turmısınan alınǵan “Túlkishek” yumor satiralıq kinojurnalınıń 13-sanın súwretke aldı. Barlıq tarawlar sıyaqlı kinematografiya tarawına qaratılǵan itibar nátiyjesinde kinostudiyanıń materialliq texnikalıq bazası bekkemlendi. Ǵárezsizlikke eriskennen keyin filmler sanı arta basladı. Studiyada dóretiwshilik penen shuǵıllanıwshı qánigeler ózlerine tájiriybeler arttırdı. Ǵárezsizlikten keyingi 30 jıl ishinde 10 nan aslam kórkem filmler dóretilip házirde dóretiwshilik jumıslar dawam etpekte.

Kórkem dóretiwshilik, atap aytqanda, kino óniminiń zárúrli tárepi bolıp turmıstan alınǵan qarama-qarsılıqlardı obrazlı tárizde málim ideyaǵa súyene otırıp, tamashagóyga usınıw bolıp tabıladı.

Kórkem film - bul kinematografiyanıń eń úlken, eń kóp tarqalǵan túri. Ádetde, kórkem film kórkem syujetge tiykarlanadı, scenariy arqalı ańlatıladı hám rejissyor tárepinen kórkem ashıp beriledi. Kórkem film bul eń tásirli túr, ol kirisiw, túyin, waqıyalar rawajlanıwı, kulminatsiya, sheshim hám nátiyjeden ibarat dástúriy kompozitsiyaga ámel etedi. Sonıń menen birge, konflikt hám kolliziyalar, xarakterler qarama-qarsılıǵı hám dramaturgik situatsiyalar, saspens hám intrigalar, peripetiyalar hám ishki sezimler, tolqınlanıwlar tolıq syujetler barlıq kórkem filmlerdiń eń tiykarǵı elementleri bolıp tabıladı.

Kimdur hámme elementlerden sheberlik penen paydalana aladı. Qaysıdur dóretiwshi ushın málim elementler tiykarǵı orındı iyeleydi. Mısalı konfliktti film degi zárúrli element retinde bahalawǵa urınıp kóreyik. Qálegen filmnen konfliktti shıǵarıp jiberiń. Ol jaǵdayda ne qaladı? Árzıw qılınǵan “utopiyalar”ma? turmıstıń jaratılıwınday qarama-qarsılıq ámelde eken, konflikt túsinigi mudamı jasay beredi jáne bul ózgermeytuǵın nızamlıq kinonıń tamashagóy kewiline kirip baratuǵın “altın gilti” esaplanadı. Sonday eken, kino shıǵarmasınıń kórkem pútinligi haqqında sóz etkende, álbette, konflikt máselesin esten shıǵarmawımız zárúr. Usı termin astında “shıǵarmada suwretlengen xarakterler, ańlatpa etilgen ideyalar, keypiyatlar gúresi” [1] kórinetuǵın boladı. Bálkim sol sebepli de kópshilik tamashagóyler áyne sol qarama-qarsılıqlar “otında pisken” qaharmanlardı jaqsı kórip qaladı. “Syujetinde konflikt bolmaǵan shıǵarma tásirli emes, sebebi ol jaǵdayda turmıslıq haqıyqat tolıq hám izbe-iz ańlatılmaydı. Tek xarakterlerdiń qarama-qarsılıǵı nátiyjesinde ǵana olardıń ishki dúnyası eń tolıq túrde ashıladı”.

Kórkem filmler ózine tán nızamlar tiykarında jazılǵan ádebiy scenariyler tiykarında, aktyorlar qatnasıwında súwretke alınadı.

Usınday kórkem filmlerdiń biri “Qaraqalpaqfilm” mámleketlik unitar karxanası tárepinen 2018-jıl súwretke alınǵan “Ústirtke jol” dóretiwshilik birge islesiw tiykarında súwretke alınǵan kórkem filmi bolıp esaplanadı. Filmniń senariy avtorı: Gúlistan Matyakupova, A.Yuldashev, Shermuhammad. Postanovkashı rejissyor: A.Ǵaniyev. Postanovkashı operator A.Arzıqulov. Ses rejıssyorı M.Arziev. Ses operatorı: K.Tojiddinov.

Usı film súwretke alınǵanına 7 jıldan aslam waqıt bolǵan bolsada tamashagóyler júreginen tereń orın iyelegen. Bul filmde qurılısta miynet etip atırǵan ózbek, qaraqalpaq qánigeleri, búgingi zamanımız qaharmanları bolǵan jas injener-texnikler ómirinen sóz etedi. Filmde Surǵil káni bazasında qurılǵan ekanomikalıq kórsetkishi boyınsha Oraylıq Áziyada bir ǵana kárxana esaplanatuǵın Ústirt gaz ximiya kompleksi qurılısshılarınıń mashaqatlı hám nátiyjeli miyneti haqqında sóz etiledi. Filmde bas rollerdi aktyorlar Minajiddin Uzaqbaev, Akbarxoja Rasulov, Adiz Rajapov, Nargiza Salmanova, Shaxzada Matjanova, Kópjúrsin Allanazarov, Abduraim Abdubahobov, Bazarbay Nazarımbetov, hámde Vazira Yunosova sıyaqlı aktyor hám aktrisalar atqarǵan. Filmde jaqında ǵana joqarı oqıw ornın pitkergen jas talantlı qánige Nodir bir topar teńlesleri menen usı táriyxıy qurılısta qatnasıw ushın Ústirtke jol aladı. Olar usınday awır tábiyatqa shıdap bul maskanda islew ushın bir qansha awır sınaqlardı basınan keshiredi. Lekin hár qanday sharayattada olar artqa sheginbeydi. Kartinada jańasha pikirleytuǵın, izleniwsheń talapshań jaslar ómirine keń orın berilgen. Sonıń menen birge, haqlı ráwishte “Ásir qurılısshısı” dep at alǵan usı kompleks mámleketimiz ekonomikasın rawajlandırıwda tutqan ornına ayrıqsha itibar qaratılǵan. Kartinanı súwretke alıw jumısları Qaraqalpaqstan Respublikası Xorezm walayatı, Tashkent qalası hám Qubla Koreyanıń

Seul qalasında ámelge asırıldı. Film ulıwmalıq esapta 2 jıl súwretke alınǵan. Film real waqıyalarǵa hám real shaxslarǵa qaratıladı, - deydi rejissyor Abduvohid Ǵaniyev. [2]

Maǵlıwmat ushın : Abduvohid Ǵaniyev Tashkent mámleketlik kórkem-óner hám mádeniyat institutın pitkergen. Aldın operator bolıp islegen. Házirde yaǵnıy 11 jıldan berli kinorejissyor sıpatında dóretiwshilik alıp barıp atır. Atap aytqanda "Sevginator", "Qaynona operatsiyasi", "Dada", "Taǵdirlar" , "Birinshi avgust", "Elparvar" hám basqalar. "Dada" filmi MTVA sıylıǵı penen sıylıqlanǵan.

Filmniń tásirsheńligin jánede asırıw, onıń mazmunına jánede boyaw beriwshi nama hám muzıkalar avtorı kompozitor Daniyar Agzamov. Úlken ekran arqalı jaslardı joqarı gumanistik ideyalar ruwxında tárbiyalawda muzıka kórkem óneriniń ornı hám áhmiyetin hesh nárse menen ólshep bahalap bolmaydı. Kinoda muzıkanıń insanǵa tásiri hám onıń emotsional áhmiyeti haqqında kinorejissyor Aleksandr Mitta sonday degen edi. "Eń úlken kórkem faktor bul muzıka kórkem óneri. Eger syujet tuwrı qoyılǵan bolsa, muzıkalıq ritm hám garmoniya kewilge hámmeden tereń jol tabadı hám kúsh baǵıshlaydı, onı kórkem qıladı, bolmasa, bunıń terisi bolıp shıǵádı." Qosımsha qılıp, film haqqında bas rol atqarıwshısı Akbarxója Rasulov usınday deydi. "Filmde óz isiniń pidayısı obrazın sáwlelendirgenmen. Bul insan haqıyqattan Uz-Kor Gaz Chemical Ózbekstan – Qubla Koreya qospa kárxanasında iskerlik alıp barǵan, ómirde bar insan. Filmde súwretke alıw barısında sebep penen ómirim dawamında jolım túspeytuǵın, kórmeytuǵın gozzal maskanlardı kórdim. Tek ǵana kitaplarda oqıǵan "Barsa-kelmes" degen jaydaǵı "Duz káni"ne bardıq. Sóz benen táriyplep bolmaytuǵın dárejede tásirsheń waqıyalar júdá kóp boldı. Film haqqında, waqıyalar rawajın tamashagóylerimiz ózleri baha beriwleri múmkin." [3]

Biraq ayırım bar bolǵan kemshiliklerge qaramay, "Ústirtke jol" filmi zamanagóy jáhán kinoshunoslarınıń uslublarınan Qaraqalpaq kinosında birinshilerden bolıp paydalanılǵan real (xroniker) film sıpatında úlken waqıya boldı.

Zamanagóy faktlerge maksimal dárejede tayanǵanlıǵı filmniń shet el hámde jergilikli kino dóretiwshileri tárepinen jaqsı kútip alınıwına sebep boldı. Dóretiwshiler, qánigeler tárepinen bildirilgen pikir usınıslardan durıs juwmaq shıǵarǵan halda real mazmunda jańa hám jaqsı shıǵarmalar jaratıwda dawam etedi degen úmittemiz. Bunnan tısqarı aytıw kerek Berdaq atındaǵı qaraqalpaq mámleketlik akademiyalıq muzıkalı teatrında qaraqalpaq xalqı ushın "Ústirtke jol" kórkem filmi premyerası bolıp ótti.

Juwmaqlastırıp aytqanda filmde kórkem dóretiwshilik birge islesiw úlken nátiyje beretuǵını sózsiz. Bunı usı kórkem film mısalında aytıp ótsek boladı. Filmde durıs tańlanǵan muzıkanıń kúshi arqalı tariyx penen zamanagóylikti úylestiredi. Ekinshi tárepinen filmniń tásirsheńligin arttırıp tur. Milliy koloritte jańlaǵan nama ırǵaqları tap usı film ushın arnap jazılǵanday túyiledi. Film syujetlerin izbe-iz basqıshta rawajlandırıwǵa hám baylanıstırıwda júdá úlken úles qosqan qaraqalpaq milliy namaların (film ushın paydalanılǵan muzıka) bul filmniń sırtqı lipası dep te atawımız múmkin. Sebebi film qaraqalpaq kórkem kinosında milliy filmler qatarın bayıtıwda salmaqlı orın iyelegen dóretiwshilik birge islengen filmlerdiń biri esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Sultanov I. Ádebiyat teoriyası.- T.: Oqıtıwshı, 1980.- B. 174.
2. Avtordıń rejissyor A.Ǵaniyev penen sáwbetinen. 2023-jıl 10-may.
3. "Ústirtke jol" sebepli "Barsa- kelmeske" bardım // Darakshi. 423. Dekabr 2016-jıl
4. Tilepov Q. "Kino-tarbiya vositasi". Innovative Development in Educational Activities 2.5 (2023): 314-317.
5. Tilepov Q. Main factors of the history and development of "karakalpakfilm" film studio. World Bulletin of Social Sciences, 27, (2023).169-171.
6. Tilepov Q. "Qoraqalpoqfilm" davlat unitar karxonasining ta'rixi va rivojlanish yollari Inter education & global study. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 613-620.

РЕЗЮМЕ. Maqalada "Qaraqalpaqfilm" mámleketlik unitar karxanası tárepinen 2018-jıl dóretiwshilik birge islesiw tiykarında súwretke alınǵan "Ústirtke jol" tolıq metrajlı kórkem filmindegi ózine tán usıllar, rejissyor hám aktyorlar sheberligi sonday-aq dóretiwshilik topardıń nátiyjeli jumısları sóz etiledi.

РЕЗЮМЕ. В статье рассказывается об уникальных методах, мастерстве режиссера и актеров, а также о плодотворной работе творческой группы в полнометражном художественном фильме "Дорога на Устюрт," снятом в 2018 году Государственным унитарным предприятием "Каракалпакфильм" в рамках творческого сотрудничества.

SUMMARY. The article discusses the unique methods and skill of the director and actors, as well as the productive work of the creative team in the full-length feature film "Road to Ustyurt," filmed in 2018 by the Karakalpakfilm State Unitary Enterprise as part of a creative partnership.

O‘ZBEK KINOSIDA VIDEO TASVIR TEXNOLOGIYASI ORQALI OLIB BORILGAN EKSPERIMENTAL IZLANISHLAR (National Panasonic NV-M5 kamera tajribasi misolida)

B.Y.Turobov – *“Kino-foto-televideniye va radio o‘quv studiyasi” boshlig‘i*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Tayanch so‘zlar: o‘zbek kinosi, video tasvir texnologiyasi, analog kamera, National Panasonic NV-M5, eksperimental izlanish, visual kompozitsiya, operatorlik san’ati, VHS format, texnik-hissiy yechim

Ключевые слова: узбекское кино, видеотехнология изображения, аналоговая камера, National Panasonic NV-M5, экспериментальные исследования, визуальная композиция, операторское искусство, формат VHS, техническо-эмоциональное решение

Key words: Uzbek cinema, video imaging technology, analog camera, National Panasonic NV-M5, experimental research, visual composition, cinematography (or: art of camerawork),VHS format, technical and emotional solution

1990-yillarning oxiri O‘zbekistonda texnologik o‘zgarishlar boshlangan davr bo‘lib, kino san’atida ham muayyan darajada iz qoldirdi. An’anaviy 16 mm, 35 mm kinoplyonka texnologiyasi yuqori sifatli tasvir bera olishiga qaramay, murakkab ishlov jarayoni va yuqori xarajatlar bilan bog‘liq edi. Shu davrga kelib, VHS formatdagi videokameralar, xususan National Panasonic NV-M5 kamerasi texnologik muqobil vosita sifatida ommalasha boshladi. Uning ixchamligi, qulayligi, mobil ishlatish imkoniyati va nisbatan arzonligi mustaqil kinochilar, televideniye operatorlari e’tiborini tortdi. Mazkur kamera yarim professional va reportaj janridagi ishlanmalar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, tasvir to‘g‘ridan-to‘g‘ri VHS formatidagi magnit tasmasiga yoziladi. Rang balansi avtomatik tarzda muvozanatga keltiriladi. Optik zumga ega, yorug‘lik yetarli bo‘lgan sharoitda esa tasvir sifati muayyan darajada qoniqarli natijalarni beradi. Ushbu texnik imkoniyatlar o‘z davrida tajriba va hujjatli janrlar ustida ishlayotgan operatorlar uchun sezilarli qulaylik yaratadi.

Shunga qaramay, VHS formatining tabiiy texnik cheklovlari past rezolyutsiya, donador (grainy) tasvir, ranglar uzatilishidagi sayozlik kino san’atining ifoda vositalarini toraytirgan. Yorug‘lik va soyalar o‘rtasidagi kontrastning sustligi dramatik sahnalarni yaratishda muayyan qiyinchiliklar tug‘dirgan. Shuningdek, chuqurlik effekti va tasvir plastikasini boyituvchi kinooptik estetikaga to‘laqonli mos kelmasligi ayrim ijodkorlar imkoniyatlarini chegaralagan. Biroq, National M5 kamerasi taqdim etgan “xom”, naturalistik va realistik ko‘rinishdagi tasvir ayniqsa hujjatli hamda eksperimental janrlar uchun yangi ifoda vositasiga aylandi. Ushbu vosita orqali suratga olingan ba’zi filmlar kino va video orasidagi chegarani yo‘qotib, yangi visual til izlanishlariga zamin yaratdi. O‘zbekiston kinosida bu kabi kameralar bilan amlaga oshirilgan ilk tajribalar professional kinokamera mavjud bo‘lmagan sharoitda xalqchil va bevosita ifoda imkoniyatlarini ochib berdi.

National Panasonic NV-M5 kamerasiga o‘zbek operatorlik san’ati tarixida oraliq texnologik bosqich timsoli sifatida qaralishi mumkin. U kinoplyonkaning poetic kuchi bilan raqamli texnologiyalar mukammalligi o‘rtasida o‘ziga xos ko‘prik bo‘lib xizmat qilgan. Ushbu maqolada mazkur kamera bilan suratga olingan “Taqdir” filmi misolida o‘zbek visual hikoyachilikda qanday tasviriy o‘zgarishlar yuz bergani tahlil etiladi.

“Taqdir” filmi melodrama janrida yaratilgan bo‘lib, bosh rolni N.Hojiyev ijro etgan. Film syujeti oddiy insonning hayotiy maqsadlari va sof muhabbati uchun kurashayotganda qaltis qarorlar qabul qilib, o‘z taqdirini murakkab ahvolga solishi haqidagi voqealarni tasvirlaydi.

Film qahramoni Sanjar oilada otasiz o‘sib ulg‘aygan, oddiy va mehribon yosh yigit. U o‘zining sevgan qizi bilan mahalladagi xiyobonda uchrashadi. Ammo, badavlat oilaning arzanda farzandi va uning hamtovoqlari Sanjarga nisbatan zo‘ravonlik qiladilar. Sanjar o‘zini himoya qilish maqsadida, ko‘chadagi bo‘sh shisha idishni sindirib, raqibiga qarata tashlaydi va uni jiddiy jarohatlaydi. Ushbu voqeadan so‘ng sud hukmi bilan uzoq muddatga qamoqqa yuboriladi.